

Türkçede Kendi Zamiri ve Kendi Zamiri İle Oluşmuş Kelime Öbeklerinin Kuruluş Biçimi

Meriç GÜVEN*

Öz

Asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip ve anlam bakımından berkitilmiş olan şahıs zamirlerine “dönüştülük zamirleri” denir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde dönüştülük zamiri kendi’dir. Fakat kendi’nin zamir olarak dönüştülük ifadesi ile kullanıldığı örnekler fazla değildir. Kendi başta “öz ve asıl” olmak üzere nefis, derun, bizzat, bahusus, özellik ve tekit gibi fonksiyonlar taşır. Oğuzca unsur olan kendi’nin kökeni belli değildir. Morfolojisi ve etimolojisi ile ilgili görüşler farklı, izah ve açıklamalar çeşitlidir. Zamir ve isim olarak farklı kullanımları olan “kendi”nin, en az iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelen öbeklerinde, kurallı bir düzenek ve bu düzeneği işleten dil bilgisel sistem vardır. 3. şahıslardan hareketle yapılacak bir karşılaştırma bu sistemi doğrulayacak biçimsel özellikler gösterir. Kendi zamiri ile oluşan ancak dizimsel ve dizisel ilişkiler bakımından denk düşmeyen yapılar Türkçenin dil bilgisel düzeneğine ve bu düzeneğin diziliş ve kuruluş biçimine aykırıdır. Böyle olmakla birlikte bu yapılar “galat” söz ve ibare olarak yazı ve konuşma dilinde yaygın olarak kullanılır.

Anahtar Kelimeler: Kendi, Dönüştülük Zamiri, Köken, Dil bilgisel Düzen.

Format of Word Phrases Formed with Its Pronouns and Self Pronouns in Turkish

Abstract

The main personal pronouns which have more powerful meaning and fortified with regard to the personal pronouns are called “reflexivity pronouns”. In today’s Turkey Turkish reflexivity pronoun is self. However, there are not too many samples of self pronouns that are used with the meaning of reflexivity pronouns. Self primarily has the features and functions of “self and principal” and also includes such features and functions as self inside, personally, notably and stiffeners. The origin of self in “OGUZ’S” that is a

---

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

version of Turkish is ambiguous. The explanations, descriptions and opinions about the morphology and etymology of self differ. Different uses of pronoun and name in self, which has at least two words, there is regular mechanism and grammatical device operating system. A comparison based on third person would show structural proof of this system. All structures of self that are not appropriate in terms of the chronological and sequential relationships formed with their Turkish pronoun is contrary to the grammatical forms of assembly and the assembly sequence and organization. These structures, however, that "Galat" is commonly used words and phrases in text and audio language.

Keywords: Self, Reflexivity Pronouns, Origin, Grammatical Order.

Giriş

Varlıkları temsil ve işaret etmek suretiyle karşılayan ve dilin kurallarına bağlı kalmak kaydıyla belirli koşullar altında bağımsız hareket eden *özzerk* kelimelere zamir denir (Banguoğlu 1974: 153). Zamirler tek başlarına ve doğrudan herhangi bir varlığı karşılamayan ancak kurduğu bağa göre ilgili varlığı temsilî olarak karşılayan kelimelerdir. Anlam bağlamında zikri geçen ismi temsil eder, bu yüzden de dil bilimsel bir anlam taşırlar. Aktardıkları anlam gerçek dünyada somut olarak bulunur.

Kelimelerin anlam ve görevlerine göre açık sınıf (open class) ve kapalı sınıf (closed class) kelimeler olmak üzere iki boyutlu olarak yapılan tasnifler, zamirlere yeni bir bakış getirmiş ve zamirlerin hem kapalı sınıf (dil bilimsel) hem açık sınıf (sözlüksel) kelimeler (Erdem 2009: 445) kategorisinde değerlendirilmesini olanaklı kılmıştır. Kapsam ve içeriği, anlam ve işlevi yönüyle hem açık ve hem kapalı kelimeler kategorisinde yer alan zamirler, sayı bakımından sınırlı, kelimelerdeki değişim bakımından yavaş, söz içinde dil bilimsel görev almak ve anlamlı kelimeleri birbirine bağlamak bakımından kapalı; ikame edilmek (isimlerin yerine konulmak) ve yeni kelime türetimine olanaklı olmak bakımından açık sınıf kelimeler olarak değerlendirilebilir. Ulamsal bileşenin ürettiği söz dizimsel kalıpları özel ve özgün kurallar vasıtasıyla sentezleyen ve ses dizimsel, söz dizimsel ve anlamsal boyut ile sözlüksel değer yaratan zamirler, herhangi bir varlığa bağlanmayan bu sebeple de kapsamı geniş işlemi dar olan kelimelerdir. Bağlanma ve ulamlamada dil bilimsel sözcük olarak değil sözlüksel anlamlı sözcük olarak değerlendirilirler. İfade kabiliyetindeki genişlikle binlerce ismin yerini tutar, adeta bütün nesnelere müşterek isimleri olarak kullanılabilirler. Kategorik olarak kelime öbeklerinde ve cümlede isim gibi işlem görür ve isim işlevi ile kullanılırlar Zamirler, paradigmatik bir yapıya sahip oldukları için *başka*

dilbirimlerini kullanarak somutlaştırma yapar, bu somutlaşma sırasında metnin ilişkiler örgüsünü veya bağlantısını “konteksti-bağlamı” oluşturarak anlamını ve anlam yükünü belirler. Metinde kastedilenle anlam yükünü, gönderimlerle anlamını düzenlerler (Akçataş 2010: 1).

Kendi Zamiri

Asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip ve anlam bakımından pekiştirilmiş (tekit edilmiş) olan şahıs zamirlerine yaygın ve yüklenmiş adıyla “dönüştülük zamirleri” denir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde dönüştülük zamiri kendi’dir. Kendi, kullanım sıklığı ve yoğunluğuna göre “öz-asıl” ana fonksiyonu başta olmak üzere çeşitli fonksiyonlar taşıyan ve anlam bakımından ölçü değeri sınırlandırılmayan şahıs zamiridir. Kişilerin öz varlığını yapılan işte başkalarının etkisi bulunmadığını gösterir kişiler üzerinde direnilerek durulduğunu vurgular. Kendi zaman ve mekân içinde yapılan herhangi bir işin muhatabını bildirir; bunu öz ve nefis ifade etmek (bildirmek) suretiyle yapar. Ana fonksiyonu öz ve asıl olmakla birlikte kullanıldığı fiilin mânâsına uygun olarak iç, nefis, derun, bizzat, bahusus, özellik ve dönüştülük gibi fonksiyonları da bildirir. Çok sayıda fonksiyonu arasında adlandırılması *sınırlı* dönüştülük fonksiyonuna göre yapılan “kendi”nin, gerçekte dönüştülük fonksiyonunun baskın ve yaygın olmadığı görülmüş; içinde kendi’nin geçtiği 1261 örnek cümle üzerinde morfo sentaktik yönden yapılan bir incelemede bu cümlelerin ancak 403’ünde kendi’nin dönüştülük işlevi ile kullanıldığı (Koşaner 2005) bir kârine-i katiya(yeterli sayılan kanıt) olarak ortaya konmuştur. Kendi’nin dönüştülük ifade etmesi için gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi muhal bir iş ve hareketin bulunması, failin “*yapanın-olanın*” ve mefulün “*maruz kalanın*” yani özne ve nesnenin aynı şahısta toplanması, anlamsal olarak *kılış veya* oluşunu doğrudan doğruya kimse (kılıcı) üzerine dönüştürecek subjektif ifade taşınması gerekir (Banguoğlu, 1974: 283).

Kendi, zamir görevi ve dönüştülük ifadesi ile, yap-, ye-, yıka- vb. geçişli fiillerde bulunduğu gibi, -n fiilden fiil yapım ekini almış “sevinmek-övünmek-yıkanmak” gibi dönüştü çatı fiillerinde de bulunur. Bu bulunma yüzey ya da derin yapılarda olabileceği gibi eksilteli (ellipse) ya da tümleşik yapılar da da olur.

“boyadım;
odayı boyadım;
odayı ben boyadım;
odayı ben **kendim** boyadım;
odayı ben **kendi(mø) kendime** boyadım;
odayı ben (**benimø**) **kendi(mø)** (**benimø**) **kendime** boyadım”

Dünya üzerinde “imparatorluk ve medeniyet dili” seviyesine ulaşmış, yapı ve köken bakımından farklı dil gruplarında dönüşlülüğün ifadesi farklı biçimlerde sağlanır. Fransızcada dönüşlülük fiilin (le verbe) başında ikinci zamir se’nün bulunduğu çift zamirli fiillerle (le verbe ponominal); İngilizcede birleşik yapıda ve bitişik yazılan “myself yourself, himself”; Almancada (dasreflexivpronomen) birleşik yapıda ve ayrı yazılan “mich mir dich dir sich sich” kelimeleriyle verilirken muttasıl(bitişik) ve munfasıl(ayrı) olarak ikiye ayrılan ve dönüşlülük ifadesini zamirin ayrık olmasıyla kazanan Arapçada dönüşlülük, özne göreviyle kullanılan merfû munfasıl(ayrık) ve nesne göreviyle kullanılan mansûb munfasıl(bitişik) “*mütekellim* “*kendi kendine* zamirlerle yaratılır Aynı şekilde Gramatik olarak şahıs zamiri, işaret zamiri ve müşterek zamir biçiminde üç türlü zamirin kullanıldığı Farsçada dönüşlülük farklı farklı kelimelerden fakat aynı anlamı veren müşterek zamirlerle “hod, hîş ve hîšten = kendi)” sağlanır. Buna göre dönüşlülük Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca, İngilizce gibi dillerde fonksiyonel olarak ve işlevsel boyutuyla öne çıkarken Türkçede anlam boyutuyla belirginleşir.

Cümlede konuşan, dinleyen, adı geçen veya bunların dâhil olduğu topluluklara gönderme yapıp belirtilir ve vurgulanırken, onları söz öbeğinde veya cümlede temsil etmek üzere şahıs zamirleri ve dönüşlülük zamirleri birlikte kullanılır. Bu durumda şahıs zamirleri konuşana ve dinleyene ve bunların dâhil olduğu topluluklara doğrudan gönderme yapar ve nesnelere doğrudan şahıs zamirlerinin çıkarım kümesini oluşturan öncüllerinden biri olur. (Ceritoğlu 2014: 354) Basit cümlelerde kendi zamirinin öncülü ana cümle içinde kalırken birleşik cümlelerde iç cümlenin dışına da taşmaktadır. Kendi’nin dönüşlülük zamiri olarak kullanıldığı her cümle en az bir nesne alır, dönüşlülük taşıyan fiilin nesnesi kimsenin kendisidir. Serzeniş ifade eden “Evini ucuza sattın.” cümlesinde sözü edilen şahıs, dinleyen konumundaki sen’dir ve cümle bu yönüyle bazı unsurları eksik olan ancak anlamı aksatmayan eksilteli bir dizimdir. İçinde isim+iyelik eki’nin de bulunduğu bu dizimde iyelik öbeği, cümle ögesi olarak nesne görevindedir. Cümlede nesne ögesi varsa ya da cümle nesne ögesi alabiliyorsa öge açıktan yazılmasa bile cümleye dolaylı biçimde ve sezdirmeli olarak kendi ifadesi katar. Cümle eksik öğeleri tamamlandığında:

“sen, **senin kendinin evini** ucuza sattın.”

biçimine dönüşür. Bu kullanımıyla kendi, kimseden yana ve içe dönük anlamlarını verir.

Kendi Zamirinin Türkçedeki Tarihî Seyri

“Kendi” Oğuzca bir unsurdur. “Kentü” biçimi ve “kendi, özü” karşılığı ile Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçelerinde kullanılmış; bugün de Türkiye Türkçesinde, Çağdaş Türk lehçelerinin bazılarında (*Gağauz, Tatar ve Kırım Türkçelerinde*) ve Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır. “Kendi” kelimesi, Eski Türkçeden itibaren “kendi, özü” karşılığında dil bilgisel işlevli bağımsız bir birim olarak zamir göreviyle kullanıldığı gibi Eski Türkçe’de k(ä)ntü k(ä)ntü k(ä) k(ä)ntün k(ä)ntüm k(ä)ntünün k(ä)ntü budunım, k(ä)ntü sürüg k(ä)ntü könlün (Gabain 1979: 53), çok anlamlılık ve işlevlilik kazanarak kendi, zat, nefis ve öz karşılığında isim olarak da kullanılmıştır: “Yılan kendi eğrisin bilmes, tewi boynun eğri tir (DLT I/127-8)”, “ol kendi aydı” (DLT I/419-21)”; “Oğrağım kendi yırak Bulmadı meni karak (DLT III/29-4)”; Yazılı Türk dilinin ilk eseri Köktürk Kitabelerinde öz, özi ve özüm biçimleri yanında kendi, öz ve kendin karşılıkları ile kentü dönüşlülük zamiri de kullanılmıştır: “kentü bodunum KT K4”, “kentü yanılting KT D23”. Ancak bu kullanım bütün Türk lehçe ve şivelerinde her dönem aynı sıklık ve yoğunlukta olmamıştır. Öz zamiri ile birlikte kullanılan ve Yusuf Has Hacip’in Kutadgu Bilig’inde olduğu gibi Ortak edebi yazı dili’nde “denk çift”ler arasında gösterilen “kentü” ve “öz” zamirlerinden, öz zamirinin kullanım sayısı 1255 iken kentü zamirinin kullanım sayısı 5’te kalmıştır (Gülsevin 2007: 288). Kendi kullanımının öz yanında düşük kalması saha farklılığından kaynaklanan tercih olarak izah edilebileceği gibi, dilin kendi kaide ve temayülleri doğrultusunda bir oluşum gerçekleştirememesi, dolayısıyla kelimenin “canlı kök ve işlek ek”ten yapılmamasına da bağlanabilir.

“Kendi” Oğuz Türkçesinin ilk devresi olarak Eski Anadolu Türkçesinde kendü biçimiyle ve kendü ile öz’ün birleşmesinden doğan kendüz biçimiyle: “kendüzüm, kendüzün, kendüzi, kendüzümüz, kendüzünüz, kendüzleri şeklinde dönüşlülük zamiri olarak kullanılmıştır. Ayrıca 3. şahıslarda doğrudan hal eklerini alarak kendüye «kendisine», kendüden .«kendisinden» biçiminde kullanıldığı misaller de vardır. “Kendi” Codeks Comenicus’ ta da geçer. Codeks Comenicus’un İtalyanca kısmında, “kensi, kendi”; Almanca kısmında kensimiz, kensine 159,3 öz kensi 141,7 (Gabain 1979: 102) biçimindedir. Kıpçak kaynaklı eserde kendi ile kensi ve öz kensi’nin aynı görev ve işlevde kullanılması “kendi” ile “kensinin” eş değer ve “kendi” ve “kensinin” anlamdaş olduğu düşüncesini doğurmuştur. Kıpçak dönemi eserlerinden El Kâvanin’ül Külliye Li Zabtî’l- Luga’tî Türkiye’de kelimenin “kendi” ve “kensi” biçimleriyle geçmesi benzer şekilde Harezmi Türkçesi eserlerinden Nehcü’l Feradis’te öz ve kändü’nün: “kändü

atası (NF 284:17), *kändü özini*(NF 148:7), *kändüzünçi* (NF 152:2)"bir arada kullanılması Çağatay Türkçesinde kendi'nin bulunmayıp öz'ün kullanılması aynı kelimenin farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda ortaya çıkmış "eş değer" biçimi olduğu düşüncesini kuvvetlendirmiştir. "Kendi" Eski Anadolu Türkçesi ile birlikte Anadolu coğrafyasında ve bilhassa Anadolu Ağızlarında geniş bir kullanım imkanı bulmuş: "ilk seste tonlulaşma (k > g değişmesi), ikinci ünlüde yuvarlağın korunması, ünlü üzaması, -d- > -Ø- değişmesi ve zamir n'sinin y olmasına bağlı olarak farklı ses varyasyonlarıyla (ayrılıklarıyla) *kēnimi* (Zonguldak/Göbü) *genine* (Urfa/Merkez), *nd-* > *-nn-* *ilerleyici benzetmesi gennileri* (Urfa/Merkez); *gennim* (Erzurum/Horasan); *kenniye* (Diyarbakır/Çüngüş); *gendine* (Erzincan/Çayırılı); *gendüsünün* (Ordu/Perşembe); *kendimi* (Manisa/Turgutlu); *gendine* (Urfa/Merkez); *gendısını* (Elazığ/Keban); *gendümü* (Tokat/Reşadiye); *ğendumuzun* (Rize/İkizdere)" dönüşlülük zamiri olarak kullanılmış, bugün de dönüşlülük zamiri olarak ağızlarda yaygın biçimde kullanılmaktadır (Ay, 2013: 13-30).

Kendi Zamirinin Morfolojisi ve Etimolojisi

Kendi kelimesinin kökeni belli değildir. Morfolojisi ve etimolojisi ile ilgili görüşler farklı, izah ve açıklamalar muhtelifdir. Tuncer Gülensoy "Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü" adlı eserinde: Eski Türkçe *kentü*; *käntü*(İKPO 191)~ *kändü*(EUTS,105) ~ OT. *Kendü* (DLT) Hamilto'na dayanarak < * ki/kä içerde' +-n+-tü' bulunma hâli eki' (Hamilton, İKPÖ 191) morfolojisini ve Poppe'ye dayanarak ~ Moğolca. (poppe 25) *gendün'* *mannlich'* etimolojisini verir (Gülensoy 2011: 496). Serebrenikov-Gadjyeva, Türk yazı dillerinde dönüşlülük zamirlerinin hepsinin tarihi bakımdan bağımsız sözlerden türediğini ve büyük çoğunluğunda dönüşlülük zamirinin ilkin iç özek anlamındaki öz arketipinden geliştiğini (*Az.özüm, Kırg. Özüm, Kzk.özüm, Kırg. Özüm, Trkm.özüm, Tat. üzüm, Başk.üzüm, Baraba-Tat. üsim, Kmk.özüm, Kır-Tat. özüm, Kar-Trok.özüm, Kar-Hal.*) "kendim" dönüşlülük zamirinin ise "beden anlamı veren böz arketipinden türediğini ve bu sözlerin kökeninin belirsiz olduğunu söyler. Serebrenikov-Gadjyeva'ya göre kendi, Çuvaşça'da "ham" sözünden; Yakutçada Moğolcadan alıntı beye "beden" sözünden gelişir. Beyem "kendim", beyen"kendin" gibi (Serebrenikov, Gadjyeva 2011: 130). Beden isimleri ile dönüşlülük zamirleri arasında ilişki olduğunu ve beden isimlerinin dönüşlülük zamirlerine kaynaklık ettiğini düşünen König: İngilizcedeki "self" in şahıs zamiri olduğunu Japonca "zi-sin: beden", Romence "insumi: şahıs", İbranice "ecem:kemik, iskelet" ve Arapça "nefs: öz, vücut" kelimelerindeki dönüşlülük ifadelerinin kaynağında da beden isimlerinin bulunduğunu (König 2001: 756) söyler. An Atymological

Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford University Press, adındaki etimolojik sözlüğünde Orhun ve Yenisey Yazıtlarından ve Uygur ve Hakaniye Türkçelerinden örnekler vermek suretiyle sözlüğün içeriğini zengin tutan Clauson, kelimenin Türk dillerindeki kullanılış biçimlerini gösterir ve “kendi” ve “öz” dönüşlülük zamirlerini aynı cümle içerisinde “*men kentü özüm ög beğliğ taplağaymen*” *I myself will be satisfied with a well born one U II 21,8*” “eş değer” biçim olarak kullanır; ancak kelimenin morfolojisi ve etimolojisi ile ilgili bilgi vermez. Aynı biçimde bilhassa Mongolistikle ilgili konularda uzmanların görüşlerine başvurarak ve olası dillerden karşılaştırmalar yaparak etimolojik sözlük hazırlayan Räsänen de, “kendi”nin Türkçenin tarihî seyri içindeki muhtelif kullanımlarını *Eski Türkçede kântü; Uygurca ve Karahanlıcada kändü; Osmanlı Türkçesinde kändü, kändi, gändi; Kırım Türkçesinde gändi, Kuman Türkçesinde kendi, kensi, Yakut Türkçesinde kini*, ve Moğolcadaki *gendün* şekillerini göstermiş; fakat etimolojisi hakkında bir bilgi vermemiştir. Türkçede sayı ve dönüşlülük zamirlerinin organ isimleriyle ilgisi bulunduğunu söyleyen ve “Dil Beden İlişkileri Bağlamında Dönüşlülük Zamirleri” adındaki çalışmada yerli ve yabancı birçok dilcinin tahliline yer veren Bilgehan Atsız Gökdağ, yerli ve yabancı dilcilere dayanarak “kendi”nin morfolojik izahını göstermiştir. Gökdağ’a göre: “Malov, “kendi” kelimesini Yakutçada kullanılan kini “o” ve kin “göbek” üzerine getirilen inin->int hal eki ile izah etmekte; E.İ. ubryatova ise kend “kendi”+i iyelik eki; Kononov ken “kendi”+di 3. şahıs iyelik eki; Besim Atalay kendi< kend~ kens “nefes”+i “3. şahıs iyelik eki Ali Ulvi Elöve könhalis, öz olmak+dik sfat fiil eki”, köndük>kendik> kendi (M İslamov Yakutça kien “sahiplik hususilik”+te, ti “3. şahıs zamiri kien+ti>kendi); Hamilton ise Türkçe kin göbek, misk kesesi” Moğolca küi göbek ve göbek bağı+du/-tu bulunma, yaklaşma ek(Altay dillerinde) birleşmesinden Ki-/ke+n+tü birleşmesinden meydana geldiğini belirtir (Gökdağ 2011: 13). Bir kısmının Türkçenin morfo sentaktik dizilişine aykırı olabileceği görülen bu tahlillerden söz gelimi: “kendi”+di’deki “-di”nin iyelik eki kabul edilmesi durumunda Türkçede iyelik ekleri değil tek bir iyelik ekinden söz etmek, sonra bu iyelik ekine getirilen şahısları ayrı ayrı göstermek gerektiği yönündeki düşüncemiz, konu ile ilgili benzeri bazı görüş ve izahların tartışmalı olabileceğini; ancak bir enstantane (anımsamalık) olarak dikkate değer tutulması gerektiğini ortaya koymuştur.

Kendi'nin İsim ve Zamir Göreviyle Kullanılışı

Oğuzca temelindeki Türkçede, başlangıçtan itibaren dönüşlülük zamiri olarak kendi ~ kentü kullanılmıştır. Kendi tek başına hem bir isim,

bhem de iyelik eki almış biçimi ile dönüşlülük zamiridir. “Kendi vebali, kendi boynuna” “kendi bilir” kullanımlarında “kendi”, isimdir ve isim olarak işlevsel yönü soldan sağa doğrudur. Kendi bu kullanılıştta dönüşlülük değil; öz, zat, asıl, bizzat ifadesi, taşır.

Kendi, iyelik eki aldığı anda ise asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir şahıs ifadesi kazanır ve dönüşlülük zamiri olur. “Kendi”nin zamir olarak kullanılması için iyelik eki alması ve iyelik öbeği oluşturması gerekir. Kendi’nin içinde yer aldığı iyelik öbeklerinde her öge açıktan yazıldığı gibi tamlayanı (isim+ilgi) kısmı eksiltili Ø biçimde yazılabilir.

“(Ø Kendim) (Ø Ø)e (Ø ettim)., (Ø Kendim) (Ø Ø) buldum.

“Kendi(n Ø) kendine konuşma. Kendisine sor bakayım.”

” kullanımlarında olduğu gibi.

“Kendi”nin zamir olarak *işlevsel yönü* sağdan sola doğrudur.

Kendi bu kullanılıştta öz, zat, asıl, bizzat ifadesi, yanında dönüşlülük ifadesi de taşır.

Zengin ve ölçülebilir uzamlı yapısıyla çeşitli biçimbirimler oluşturan Türkçe, dil birleşenlerinin taşıdığı anlam ve görev öğelerine göre değişken ve farklı yapılar kurulmasına olanak sağlar. Dilin varsayımlardan ve *indirgemeci*’likten uzak, gösteren=ses ve anlam=gösterileni esas alan biçimsel özelliği tutarlı yapılar şeklinde ortaya çıkar. Dilin işleyişini sağlamak ve sürdürmek üzere belli ilkeler çerçevesinde ortaya çıkan bu yapılar, belirli önerme ve postulatlar (aksiyomlar) esas alınarak, tanımlanabilir ve tanıtlanabilir. Kavram, önerme, çıkarım esasına göre oluşan bu yapıların tanımlanması ve tanıtlanabilmesi için dilin çözümü esas alan düzeneğinin ve bu düzeneğin işleyişini ortaya koyacak biçimsel *sistematik* yapısının bilinmesi gerekir. Zamir ve isim olarak farklı kullanımları olan “kendi”nin dönüşlülük zamiri biçiminde oluşmuş iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelen öbeklerinde, kurallı bir dil bilgisel düzenek ve bu düzeneği işleten dil bilgisel bir sistem vardır. Türkçe (isim+ilgi)+(zamir”kendi”+iyelik) biçiminde oluşan iyelik öbekleri ile bu sistemi doğrulayacak biçimsel özellikler taşır.

Kendi Zamirinin Paradigmatik Yapısı (Değerler Dizisi)

Taksonomik Yapısalcılık’ veya ‘Dağılımcılık’ (Distributionalism) olarak adlandırılan yüzey yapı analizine dayalı bu sisteme göre, dilsel öğeler arasında parçalara ayırma ve öbeleme biçiminde bir ilişki bulunur. *Öbeleme seçme ekseninde gerçekleşir*. Seçme eksenini sıralama ekseninde yer alan benzer özellikteki öğelerin yerini alabilecek sonsuz sayıdaki biçimbirimin oluşturduğu listedir (Toklu 2003: 49). Bu listede aynı söz dizimsel bağlam içinde birbirinin yerini alabilecek diziler oluşturulur. Bütün dil bilgisel

bağımlı veya bağımsız biçim birimlere teşmil olan(kapsayan-içine alan) bu özellik içinde kendi zamirinin de bulunduğu biçimbirimlere uyarlandığında; o, kendi ve gelecek isminden oluşan iyelik öbeğinde:
o ve kendi bağımsız-dil bilgisel;
gel- bağımlı-kelime “sözcüksel”;
/-un/, /-in/ /-im/ ilgi(genitif) bağımlı-dil bilgisel işlevli;
/-si/, -n, -m (iyelik) bağımlı-dil bilgisel işlevli;
/-nin/, /-im/, /-in/ (ilgi) bağımlı-dil bilgisel işlevli;
/-eceğ(k)/ (fiil ismi-sıfat fiil) bağımlı-türetme işlevli
ve /-i//im//in/ (iyelik) bağımlı-dil bilgisel işlevli biçimbirimlerini oluşturur.

Dilsel göstergeler bakımından eşlenik olan bu biçimbirimler karşılık ilişkisi bağlamında benzerlik özelliği taşır. Parçalara ayrılmış ve öbekenmiş bu biçimbirimler arasındaki ilişki ve ilgi anlam geçkileriyle (modülasyonla) sağlanır. Geçki unsurları bağımlı veya bağımsız biçimbirimciklerdir. Dil göstergesinin dizimsel ve dizisel ilişkilerine uygun düşen bu dizilim, Türkçenin kelime öbeği sistemindeki düzenliliği ve sistemliliği gösterdiği gibi morfo sentaktik ve morfo-fonetik yapısındaki ses denkliklerini ve uygunluklarını da karşılar. Kullanım sıklığı ve yoğunluğu olan 3. teklik şahıs için uygun düşen bu kullanım, tek tek diğer şahıslar için de uygun düşer.

Tablo 1. Kendi Zamirinin “Dizisel ve Dizimsel İlişkilere Göre” Konumu

	1		2			3		
	11	12	21	22	23	31	32	33
dizisel ilişkiler	o	nun	kendi	si	nin	gel	eceğ(k)	i
sıralama eksenini	sen	in	kendi	n	in	gel	eceğ(k)	in
öbekleme	ben	im	kendi	m	im	gel	eceğ(k)	im
	dizimsel ilişkiler - seçme eksenini - parçalara ayırma							

Dilin işleyiş biçimine ve mantığına uygun olan bu temsil ve karşılama, sahiplik ve aidiyet ifade eden “iyelik”in de görev ve işleyişine uygundur. Aralarındaki sonsuz varlıktan herhangi birisi sahibini gösterecek biçimde ifade edilmek istenirse dildeki bu üç şahıstan biri veya üç şahsın da *tek tek* aralarında bulunduğu çokluklardan birisiyle ifade edilir. Bu

kullanımında varlık ile onu karşılayan şahıs arasında nitel ve nicel yönden denklik kurulur. İyelik öbekleri dilsel değerlerini, bu düzenek içerisindeki kullanımları ile kazanırlar.

Bu düzenek,

1. "iki ögeli"li sistemde kendi zamirinin kuruluş biçimi

(İsim+ilgi) +(isim+iye) = iyelik öbegi / 3. şahıslarda ayrıca isim tamlaması biçiminde,

a	b	c
(İsim+ilgi)= a	Ben+im	
ve		
(isim+iye)=b	araba+m	
ise		

öğeleri arasında $(Ben+im)+(araba+m)=(Benim)+(arabam)$ "a+b=c" biçiminde bir uygunluk ve uyumluluk sağlar.

"iki ögeli"li sistemde "kendi" dönüşlülük zamiri için:

{{{ (İsim "şahıs zamiri"+ilgi) +(isim "dönüşlülük zamiri"+iye)]			
ben	+ im	kendi	m
sen	+ in	kendi	n
o	+ nun	kendi	si
biz	+im	kendi	miz
siz	+in	kendi	niz
onlar	+ın	kendi	leri

biçiminde dizilir. Dizilişte 1. isim şahıs zamiri 2. isim dönüşlülük zamirinden oluşur. Bu oluşumda 1. isim (şahıs zamiri almış isim) ilgi, 2. isim (dönüş zamiri almış isim) iyelik eki alır, bunun dışında başka hiçbir ek alamaz. Birleşimde şahısla varlık nitel ve nicel yönden denk düşer bu sebeple dilin aynı anlam alanında ve aynı anlam halkasında buluşur.

İyelik öbeklerinin üç veya daha fazla ögeli kullanımı ise şahıs zamiri, kendi dönüşlülük zamiri ve asıl isimlerle yapılır.

2. "Üç ögeli"li sistemde kendi zamirinin kuruluş biçimi

"kendi" dönüşlülük zamiri'nin de içinde bulunduğu:üç ögeli"li sistemde (üç ögeli iyelik öbeginde):

a=şahıs zamiri; b=kendi dönüşlülük zamiri ve c=asıl isim'i karşılamak üzere

{{{ (İsim+ilgi) +(isim+iye)] + ilgi] + (isim+iye) biçiminde		
a	b(b ₁)	c
	b(b ₂)	

Üç niceliğin ilişkisini gösteren homojen (*her biri için aynı-bağdaşık*) bir bağıntı kurulur. lineer (doğrusal) olan. böyle bağıntıda değişkenlerin her değeri için geçerli olan özdeşlik ve değişkenin belirli değerleri için sağlanan bir eşitlik sağlanır.

(İsim+ilgi)= a	o+nun
(isim+iye) = b(b ₁)	kendi+si
(isim+iye)+ilgi=b(b ₂)	kendi+si+nin
ve	
(isim+iye)=c	araba+sı
ise	
o+nun kendi+si	"a≈ b(b ₁)"
o+nun araba+sı	"a≈c"
(onun)Kendi+si+nin araba+sı	"b(b ₂)≈c"
o+nun kendi+si+nin araba+sı	"a≈b≈c"

öğeleri arasında

$$\{[(o+nun)+(kendi+si) +nin] \{[(araba+sı)]=\{[a \approx b(b_1); b(b_2) \approx c ; a \approx c] \approx \{[a \approx b(b_{1,2}) \approx c]$$

biçiminde bir uyumluluk ilişkisi kurar ve uygunluk sağlar.

Bu ilişkide önce "o" ve "kendi" ismi, iyelik öbegi kurar: Daha sonra "o+nun kendi+si" ismi, "-nin" ilgi ekini alır ve "onun kendisinin" ismi olur. "-nin" onun kendisi ismini, "araba" ismine bağlar.

$$\begin{aligned} & \{[(a-b) (c-a)]-(c-b) \\ & \{[a \approx b(b_1); b(b_2) \approx c ; a \approx c] \approx \{[a \approx b(b_{1,2}) \approx c] \\ & \{[(o+nun)+(kendi+si)]+nin \} \{[(araba+sı)] \end{aligned}$$

3. teklik şahıs için geçerli olan bu bağla(n)ma kuralı diğer şahıslara da uygulandığında:

$$\begin{aligned} & \{[(o+nun)+(kendi+si)]+nin \} \{[(araba+sı)] \} \\ & \{[(sen+ilgi e.)+(kendi+iye e.)+ilgi e.] \} \{[(araba+iye e.)] \} \\ & \{[(ben+ilgi e.)+(kendi+iye e.)+ilgi e.] \} \{[(araba+iye e.)] \} \\ & \{[(onlar+ilgi e.)+(kendi+iye e.)+ilgi e.] \} \{[(araba+iye e.)] \} \\ & \{[(siz+ilgi e.)+(kendi+iye e.)+ilgi e.] \} \{[(araba+iye e.)] \} \\ & \{[(biz+ilgi e.)+(kendi+iye e.)+ilgi e.] \} \{[(araba+iye e.)] \} \end{aligned}$$

biçimindeki bir denklik bağıntısı ortaya çıkar.

Kendi'nin dönüşlülük ana fonksiyonu yanında diğer fonksiyonları ile birlikte zamir olarak kullanılması birer iyelik şekli gerektirdiği için çekimlenmesi (işletme eklerini alması) ve edatlara bağlanması da isimlerden farklı olmaz.

Kendi'nin içinde bulunduğu iki ögeli iyelik öbeklerinde 1. öge şahıs zamiri (asıl şahıs zamiri) 2. öge dönüşlülük zamiri; üç veya daha fazla ögeli öbeklerde (3, 4, 5..... gibi) 1. Öge şahıs zamiri (asıl şahıs zamiri) 2. öge

dönüştürülme zamiri, en sondaki öge isim ve en sondan önce gelen öge veya ögeler ise tavsifi unsur taşıyan birer sıfat veya sıfatlaşmış fiildir.

İki ögeli yapılar: şahıs zamiri+dönüştürülme zamiri

senin+kendin

Üç ögeli yapılar: şahıs zamiri+dönüştürülme zamiri+asıl isim

senin+kendinin+ çantan

Dört veya daha fazla ögeli yapılar: şahıs zamiri + dönüştürülme zamiri+ tavsifi unsur $tu_1, tu_2, tu_3, tu_4, \dots$ (tu: tavsifi unsur: vasıf sıfatı veya belirtme sıfatı ve vasıf sıfatı) +asıl isimden oluşur.

Senin+kendinin+küçük tu_1 güzel tu_2 , zarif tu_3 + çantan

Bu dizilim Türkçenin söz diziminde anlam ögesinin *kök*, *gövde*, *kelime öbegi*, *cümle* belirttiği veya nitelediği anlam ögesinden önce; görev ögesinin *yapım eki*, *çekim eki*, *edat* belirttiği veya nitelediği anlam ögesinden sonra gelmesi (Gemalmaz 1995: 2) kuralına uyar.

"Kendi"nin zamir olarak tek başına vasıf bildirme ve belirtme gibi bir işlevi yoktur. Vasıf bildirme ve belirtme işlevi olmadığı için de kendisinden hemen sonra ancak yüklem görevi ile kullanılan bir fiil veya İ-fiili almış bir isim gelebilir. "*Kendi daha güzel, Kendi geldi*" gibi. Kendi"den sonra bir isim gelebilmesi ve vasıf bildirmesi ve belirtme yapması için kendi'nin iyelik eki alması ve iyelik sistemini oluşturması ya da öz karşılığında bir isme bağlanması gerekir. "*İyelik eki almış kendi*"den sonra ancak bir fiil (*cümle ögesi olarak yüklem*) gelirse "*kendi*" önündeki kelime ile ilgi kurabilir ve bu durumda iyelik grubunun tamlananı olarak özne "*cümle ögesi*" göreviyle kullanılabilir. Değilse iyelik eki almadan ve kendisi içinde sistemini oluşturmadan bir fiile bağlanması söz konusu değildir. Bu sistem ise iyelik grubudur.

"benim kendimim bileceğim iş"

"onun kendisinin güzel arabası",

"bizim kendimizim güzel ve atak arabamız" .... gibi

Kendi'nin içinde bulunduğu yapının dil bilimsel düzeneği bu biçimdedir. Öbegi oluşturan öge sayısı artsa bile yapının dizilişi değişmez, aynı kalır. Ögelerin sıralanışı bu şekilde devam eder.

1.		görevimin	başındayım
2.	ben	görevimin	başındayım
3.	ben	görevimim	başındayım
4.	ben	benim görevimim	başındayım

1.	benim bileceğim iş
2.	o benim kendimin bileceğiØ iş
3.	o benim kendimim~ bileceğim iş

Kullanım sıklığı fazla ve kavramlaştırılması kolay olan üçüncü şahıstan hareketle yapılan bu çekimleme, 1. ve 2. teklik ve çokluk şahıslarına

uyarlandığında “kendi”nin içinde yer aldığı kelime öbeklerinde dilin, biçim ve anlam öğelerini nasıl düzenli ve uyumlu bir biçimde dizildiği kolaylıkla görülür.

Tablo 2. Kendi Zamirinin Üç Ögeli Öbeklerde Kullanılışı

Kendi Zamirinin Şahıslara Göre Kullanılışı							
Şahıs	Zamir (asıl şahıs zamiri)	İlgi eki	Kendi (dönüşlülük zamiri)	İyelik eki	İlgi eki	İsim (asıl isim)	İlgi eki
	[şahıs zamiri (iyelik eki)+dönüşlülük zamiri (ilgi eki)]+(iyelik eki)					(asıl isim+iyelik eki)	
3. T. şahıs	o	-nun	kendi	-si	-	-	-
	onun kendisi				-nin	iş	i
	onun kendisinin					işi	
2.T.şahıs	sen	-in	kendi	-n(Ø)	-	-	-
	senin kendin				-in (ØØ)	iş	-in
	senin kendinin					işin	
1.T.şahıs	ben	-im	kendi	-m	-	-	-
	benim kendim				-im (ØØ)	iş	-im
	benim kendimim					işim	
3.Ç. şahıs	onlar	-in	kendi	-leri	-	-	-
	onların kendileri				-nin	iş	-leri
	onların kendilerinin					işleri	
2.Ç.şahıs	siz	-in	kendi	-niz (ØØØ)	-	-	-
	sizin kendiniz				-in (ØØ)	iş	-iniz
	sizin kendinizin					işiniz	
1.Ç. şahıs	biz	-im	kendi	-miz (Ø Ø Ø)	-	-	-
	bizim kendimiz				-im (ØØ)	iş	-imiz
	bizim kendimizim					işimiz	
	+						
	+	+	+	+	+	+	+

Dil birliklerinin doğru birleştirilip birleştirilmedikleri ve “kendi”kelimesinin içinde yer aldığı kelime öbeklerinin doğru oluşturulup oluşturulmadığı ise bütün dilsel birimlerin işaretlendiği ve kullanıldığı, hem birinci hem ikinci eklemlilik düzeyinde geçerli, içinde birbirinin yerini alabilecek karşılık bağlantısı taşıyan öğelerin bulunduğu paradigmatik çözümleme (eşitleme-dengeleme) yöntemi ile yapılır. Sesten kelimeye kadar her seviyedeki biçimbirinin özelliklerinden yararlanılarak yapılan böyle bir

eşleştirmede **karşıtlık/karşınlık ya da benzerlik**/aynılık bağıntısı ayırt edici bir işlev görür ve biçimbirimin değerini belirleyerek kelimenin anlam alanını düzenler. En küçük biçimbirim olan seslerin belirli özellikleri göz önünde bulundurulur ve iyelik 3. şahıs esas alınarak yapılan bir karşılaştırmada ilgi ve iyelik eklerindeki “-m” ve “-n” seslerinin: ses tellerinin titreşimi, hava akımının yolu ve organların temas derecesi özellikleri liste yöntemine göre yazılır ve m ve n sesleri arasında modülasyonu (geçkiyi) sağlayan ortak özellik, kümelerdeki kesişim fonksiyonundan yararlanılarak

$M \cap N = \{ \text{tonlu, akıcı, geniz} \}$ biçiminde belirlenir.

Buna göre;

1. Kendim**im**'deki -im, ses değişikliğine uğrar; eşdeğer **-in** seslerini alır. 2. Bilecek-(**im**) ismindeki ilgi eki'nin son sesi “-m” düşer; “-m”nin düşmesine yapıda art arda sıralanan “-**im**, -**im**, -**im**”deki seslerin kakafonisi ve hece yığılması sebep olur, bu sebeple benzer hecelerdeki sesler düşer 3. en sondaki kelimenin ilgi ekinin -**m**'si düştükten sonra 1. deki (kendim-im'deki m'ler de ses değişikliğine uğrar ve “-m” sesi aynı kategorideki “-n” sesine dönüşür. Tonlu, akıcı ve geniz sesi olmaları bağlamında ortak özellikler taşıyan “-m” sesi ile “-n” sesi arasında **birbirinin yerine geçme** biçiminde bir ikame, bir asimilasyon gerçekleşir.

Kendi”, derin yapıların dönüşüm işlemleriyle daha az soyut düzleme aktarıldığı yüzey yapıda ve dönüşüm kuralları uygulanmadan önceki derin yapıda iyelik öbegi oluşturur. Özne ve yüklem kullanımlarında *dönüşlülük* zamiri olarak kendi'nin fonksiyonları değişir. Kendi özne görevinde iken iyelik öbegi kurar ve şahıs zahirinin açıklayıcısı olur, onun pekiştirilmiş ya da özelleştirilmiş yönünü gösterir:

Ben (*benim*)**kendim** geldim.

Yüklem görevinde iken iyelik öbegi kurar ve isim cümlesinin yüklemine yapar, bu durumda kendi'nin içinde bulunduğu kelime öbegi (iyelik öbegi) sahiplik, aitlik ve mensubiyet bildirir.

“Bu, **benim kendi(m-im) kardeşimdir**.”

Dil birimleri arasındaki bağıntıya göre oluşturulmuş öbekler dışında kalan tüm kullanılışlar ise Türkçenin dil bilgisel düzeneğine ve bu düzeneğin diziliş ve kuruluş biçimine aykırıdır. Bununla birlikte dizimsel ve dizisel ilişkiler yönünden denk, dilsel göstergeler bakımından uygun bağıntılar kimi zaman ihmal edilir ve dilin gramerine aykırı bağdaştırma ve birleştirmeler yapılır. Türkçede dilsel öğelerin karşıladığı, temsil ve işaret ettiği varlıkla nitelik ve nicelik (kemiyyet ve keyfiyyet) yönünden bir uyum ve uygunluk içinde olması gerekirken Kendi'nin içinde bulunduğu yapılarda olgusal çelişiklik, koşutsuzluk, eksiklik, girişiklik, biçimsel uyarsızlık ve aykırılık gibi uyumsuzluk sebepleri ile söz-kelam, söz-meram, söz-maksat denkliği çok

kere ihmal edilir. Bu durumda dile ait kullanımlar yanlış olur ve dilsel olgular tam ve doğru olarak açığa çıkarılamaz. Varlık ile dil arasındaki doğrusal ilişkiyi *korelasyonu* bozan ve nedensellik içermeyen bu durum, yanlış yapılar oluşmasına yol açar. "Kendi kendine konuşmayı doğru bulmam." "Bunu ona kendimizin söylemesi lazım". "Sizin değil benim kendimin gitmesi gerekiyor." "Bu benim kendimin yapacağı bir iş" "Kendinden küçükten alma hiç öğüt." "Keremeti kendinden bilir." "Bıçak ne kadar keskin olsa kendi sapını kesmez." "Kendi düşen ağlamaz." "İnsan kendini övmezse çatlar." "kendinden engine hiç uymaz yigit." Örneklerinde olduğu gibi. Ancak bu tür yapılar "galat" sayılabilecek söz ve ibare olarak yazı ve konuşma dilinde yine de sıklık ve yoğunlukla kullanılır:

Sonuç

Kendi, öz ve asıl ana fonksiyonu başta olmak yanındaki isim ve fiile bağlı olarak zat, bahusus, özellik, dönüşlülük gibi çeşitli hususî fonksiyonlar taşıyan gramer bakımından tam bir kural ve ölçü değeri taşımayan ve kesin olarak sınırlandırılması mümkün olmayan şahıs zamirdir. Türkçede dönüşlülük zamiri olarak adlandırılır; ancak dönüşlülük kendi'nin ana fonksiyonu değildir. Kendi zamirinde öz ve asıl karşılığında pekiştirme ve kuvvetlendirme fonksiyonu daha belirgindir. Kendi'nin, kendi(si) kendi(si)'ne ifade karşılığında ve dönüşlülük göreviyle kullanıldığı örnekleri Türkçede azdır. Kendi'nin asıl ve öz karşılığındaki kullanımı daha eski ve daha asıldır. Kendi, Eski Türkçeden itibaren muhtelif Türk lehçe ve şivelerinde kullanılmış bugün de Aadolu ağızlarında kullanılan Oğuzca bir unsurdur. Kendi, yazıda açıktan yazılsın veya yazılmasın cümleye kendi(m-im-si) kendi(m-im-si)'ne ifadesi veriyorsa dönüşlülük zamiridir. Kendi'nin morfolojisi ve etimolojisi ile ilgili görüşler farklı ve çeşitlidir. Zamir olarak ancak iyelik öbekleri içerisinde kullanılan "kendi" ile ilgili kullanımların birçoğu Türkçenin dil bilgisel düzeneğine uygun değildir. Galat seviyesindeki bu yapıların konuşan, dinleyen ve adı geçen şahıslara göre doğru kullanışı, kavramlaşmasını tamamlayarak dil bilgisel boyut kazanmış *kullanım sıklığı fazla olan* 3. şahıslara göre yapılacak bir karşılaştırma ile görülebilir.

Kaynakça

- Akçataş, A. (2010). Türkiye Türkçesinde Zamirlerin Anlam Yüğü, *Turkish Studies*, 5/4, 1-14
- Ay, Ö. (2013). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kullanılan Dönüşlülük Zamir(ler)i, *Diyalektoloji Üzerine*, 7, 13-30.

- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara
- Ceritoğlu, M. (2014). Dönüştülük Zamiri ve Kırgız Türkçesindeki Kullanımı Üzerine, *Turkish Studies*, 9/3, 351-364.
- Delice H. İ. (2012). Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?, *Turkish Studies*, 7/4, 27-34.
- Erdem, M. (2009). Zamirler anlamlı kelimeler midir, Yoksa Göervli Kelimeler mi?, *Türk Dili*, 641, 444-449.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basın/ Yayım/ Tanıtım.
- Gadjieva N.Z., Serebrennikov B.A., (2011). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, Çeviri Tefvik Hacıyev, Mustafa Öner, Ankara: TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). Türkçenin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 1-7
- Gökdağ, B. A. (2011). Dil Beden İlişkileri Bağlamında Dönüştülük Zamirleri, *Dil Araştırmaları*, 9, 9-22.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, C.I, s. 496.
- Gülsevin, G. (2007). Kutadgu Bilig'in Dilinde Lehçelerin özellikleri: 'Denk Çiftler' *Turkish Studies*, 2/2, 276-299.
- Güven, M. (2012). Türkiye Türkçesinde İyelik Gruplarının Dil bilgisel Düzeni ve İyelik Gruplarındaki Dil bilgisel Aykırılıklar, 5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 19-21 Aralık 2012, Pamukkale Üniversitesi Bildiri Kitabı, Denizli-Türkiye.
- Koşaner, Ö. (2005). Türkçede Dönüştülük Yapılarının Biçim-Sözdizimsel Özellikleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- König, E. (2001). Intensifiers and Reflexive Pronouns, An International Handbook, (pp. 747-760). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Räsänen, M. (1969). Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.